

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.03>**Валентин Мельник,***старший викладач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ТРУДОВИХ СПОРІВ

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України досліджено правовий статус учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді. Розкрито зміст окремих елементів правового статусу позивача та відповідача. Обґрунтовано, що хоча розгляд трудових спорів і здійснюється за загальними правилами цивільного судочинства, однак учасники цього спору наділені особливим правовим статусом, що визначається специфічними правами та обов'язками, якими вони наділені відповідно до норм чинного законодавства України. З'ясовано, що процесуальні права та обов'язки сторін-учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів передбачені в багатьох нормах Цивільного процесуального кодексу України та залежно від змісту їх поділяють на: права, пов'язані із самостійним вирішенням обсягу захисту своїх прав та інтересів; права, пов'язані з використанням засобів захисту; права сторін на можливість добиватися перевірки законності та обґрунтованості судового рішення і права, пов'язані з примусовим виконанням рішень. Доведено, що суб'єктивні права існують відповідно до юридичних обов'язків, а їх порушення тягне за собою настання юридичної відповідальності. Визначено, що під суб'єктивними правами учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді необхідно розуміти міру можливої поведінки учасників відповідних правовідносин, яка передбачає можливість вчинення певних процесуальних дій, які визначені чинним законодавством України. Наголошено, що юридична відповідальність характеризується такими ознаками: зовнішнім характером; застосуванням лише за здійснені чи здійснювані правопорушення; зв'язком із державним примусом у формі каральних і правовідновлюючих заходів; визначеністю у нормах права. Зроблено висновок, що юридична відповідальність є одним із найважливіших елементів правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді, адже саме за її допомогою можливо: по-перше, забезпечити дисципліну під час розгляду трудового спору у судовому порядку; по-друге, сприяти належному виконанню учасниками відповідних правовідносин своїх юридичних обов'язків.

Ключові слова: статус, правовий статус, судовий процес, трудовий спір, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, юридична відповідальність.

Постановка проблеми. Оскільки розгляд трудового спору у судовому порядку має позовний характер, то, відповідно, основними учасниками судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді є сторони спору (справи) та треті особи. Сторонами в судовому процесі є позивач і відповідач, які беруть участь у справі і спір щодо суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу яких повинен вирішити суд [1]. Позивач – це особа, яка передбачувано є володарем спірного права або інтересу, що охороняється законом, і яка звертається до суду за захистом своїх трудових прав та інтересів, оскільки вона вважає, що ці права порушено або необґрунтовано оспорується відповідачем [2]. У свою чергу відповідач – це інша сторона процесу, яка залучається судом до участі у справі за порушення, невизнання

або оспорування прав, свобод або інтересів позивача, оскільки останній вказує на неї як на ймовірного порушника своїх прав [3]. Варто зазначити, що, як правило, позивачем та відповідачем у судовому процесі здебільшого виступають працівник та роботодавець. Причому і той і інший можуть бути як позивачем, так і відповідачем залежно від того, хто був ініціатором розгляду трудового спору у судовому порядку. Як учасники судового процесу під час розгляду трудових спорів, кожна сторона наділяється відповідним правовим статусом, який є об'єктивним відображенням того, яке місце належить даному суб'єкту у конкретних правовідносинах. А отже, дослідження правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді має велике теоретичне та практичне значення.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання щодо визначення правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді у своїх наукових працях розглядали: М. Г. Александров, В. Л. Костюк, Р. З. Лівшиць, С. С. Лукаш, Л. В. Могілевський, О. М. Обушенко, Є. Ю. Подорожній, П. Д. Пилипенко, О. М. Ярошенко, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, С. В. Вишновецька, В. І. Нікітінський, О. І. Процевський, А. Ю. Подорожній та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі ще й досі залишається чимала кількість невирішених питань у цій сфері.

Метою статті є дослідження правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження, слід зазначити, що під правовим статусом учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді, на нашу думку, слід розуміти визначене нормами чинного законодавства України правове положення учасників процесу по відношенню одне до одного, яке своєю чергою визначається сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, якими наділяються учасники трудового спору у разі його розв'язання у судовому порядку. Крім того, окремо варто виділити такий елемент правового статусу, як юридична відповідальність. Із зазначеного вище випливає, що ключовими елементами правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді є їхні суб'єктивні права, юридичні обов'язки та відповідальність.

Суб'єктивне право, зазначають Ю. А. Ведерніков та А. В. Папірна, – це передбачена нормами права міра можливої поведінки учасника правовідносин. Іншими словами, це міра поведінки, що належить уповноваженій особі для задоволення її інтересів та потреб і яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [4]. Ключовими ознаками суб'єктивного права, на слушну думку науковців, є: можливість певної поведінки; можливість, яка належить лише уповноваженому суб'єкту і яка надається для задоволення інтересів уповноваженої особи; наявне у правовідносинах; є мірою можливої поведінки, порушення якої вважається зловживанням правом; існує лише відповідно до юридичних обов'язків; встановлюється нормами права; забезпечується (гарантується) державою [4].

Таким чином, під суб'єктивними права учасників судового процесу під час розгляду

трудових спорів у суді необхідно розуміти міру можливої поведінки учасників відповідних правовідносин, яка передбачає можливість вчинення певних процесуальних дій, які визначені чинним законодавством України. Такі права у юридичній літературі також прийнято називати процесуальними, адже особа може скористуватись ними лише у певних правовідносинах, а саме у разі розгляду справи у суді. Варто зазначити, що, незважаючи на те, що законодавець визначив, що під час розгляду справи сторони мають рівні права, рівність не означає, що позивач та відповідач можуть однаковим чином ці права використовувати. А отже, в даному випадку рівноправність сторін означає рівні можливості використовувати процесуальні засоби захисту.

Процесуальні права та обов'язки сторін учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів передбачені в багатьох нормах Цивільного процесуального кодексу України, і вони досить різноманітні. Залежно від змісту їх поділяють на: права, пов'язані із самостійним вирішенням захисту своїх прав та інтересів; права, пов'язані з використанням засобів захисту; права сторін на можливість добиватися перевірки законності та обґрунтованості судового рішення і права, пов'язані з примусовим виконанням рішень. Також за змістом їх поділяють на: права, реалізація яких впливає на динаміку цивільного судочинства; права на участь у судовому розгляді; права, що забезпечують судовий захист в широкому значенні. Але, як слушно зазначає М. М. Ясинок, дати будь-яку універсальну класифікацію процесуальних прав сторін, яка б враховувала весь їх обсяг, або дати їх повний перелік досить складно [5]. У статті 43 ЦПК законодавець визначив перелік прав, якими володіють учасники судового процесу. Такими правами є [6]: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; 2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; 3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; 4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; 5) оскаржувати судові

рішення у визначених законом випадках; 6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами [6].

Хоча законодавець і визначив рівні права учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів, втім існують і деякі відмінності (див. Табл. 1)

Таблиця 1
Права учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів

Права позивача	Права відповідача
1. Позивач має право шляхом подання письмової заяви змінити предмет або підставу позову. 2. Позивач має право протягом усього часу розгляду справи збільшити або зменшити розмір позовних вимог (але не може змінити підставу або предмет позову протягом усього часу розгляду справи), відмовитися від позову. 3. Позивач має право у будь-який момент відмовитись від позову.	1. Відповідач має право пред'явити зустрічний позов тільки до початку розгляду судом справи по суті. 2. Відповідач має право визнати позов повністю або частково. 3. Має право заперечити вимоги позивача, однак ці заперечення повинні бути обґрунтованими. 4. Має право до або під час попереднього судового засідання пред'явити до позивача зустрічний позов.

Отже, із всього зазначеного вище випливає, що сторони трудового спору, що розглядається у судовому порядку, наділені широким колом прав, якими вони можуть користуватись для захисту своїх прав та інтересів. А тому від того, наскільки особа вміє правильно користуватись своїми правами під час судового розгляду трудового спору, напряму залежить його подальше вирішення. Зазначене пов'язано з тим, що характерною особливістю досліджуваного судового процесу є те, що сторони мають право самостійно розпоряджатися своїми правами. А отже, можна говорити про те, що перш ніж подавати заяву до суду, позивач (яким може бути працівник, роботодавець тощо) повинен проконсультуватись у фахівця або, що є найбільш ефективним, скористуватись послугами професіоналів. Суб'єктивні права існують відповідно до юридичних обов'язків, а їх порушення тягне за собою настання юридичної відповідальності.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що під юридичним обов'язком як елементом правового статусу учасників трудового спору, що розглядається у судовому порядку, слід розуміти визначену законом міру необхідної поведінки, а також дії, які має вчинити учасник процесу при розгляді

відповідної справ, та виконання яких від нього можуть вимагати інші учасники спору. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, основними обов'язками учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді є [6]: 1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; 2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; 3) з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; 4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; 5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; 6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки; 7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом [6].

Таким чином, учасники судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді наділені широким колом обов'язків, виконання яких сприятиме швидкому та якісному вирішенню трудового спору у судовому порядку. Невиконання та/або неналежне виконання обов'язків учасниками тягне за собою настання юридичної відповідальності. У загальному розумінні відповідальність – загально-соціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [7]. Юридична відповідальність, на слушну думку А. М. Колодія, В. В. Копейчикова та інших, характеризується такими ознаками: а) зовнішнім характером; б) застосуванням лише за здійснені чи здійснювані правопорушення; в) зв'язком з державним примусом у формі каральних і правовідновлюючих заходів; г) визначеністю у нормах права. У теорії права, підкреслюють науковці, юридичну відповідальність завжди розглядали як відповідальність ретроспективну, тобто таку, яка настає за вже скоєне правопорушення. А тому, на думку названих вчених-юристів, здійснення правопорушень тягне за собою юридичну відповідальність у вигляді застосування до правопорушників заходів державного примусу каральної спрямованості, понесення ними втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру [8, с. 152].

Отже, юридична відповідальність як елемент правового статусу учасників судового

процесу під час розгляду трудових спорів у суді являє собою можливість настання для них негативних наслідків у разі: по-перше, порушення прав одними учасниками трудового спору, що розглядається у содовому порядку, іншими; по-друге, не виконання та/або неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків. Існування юридичної відповідальності сприяє дотриманню режиму законності під час розгляду трудового спору у судовому порядку. Отже, у разі порушення норм цивільного судочинства до порушників можуть бути застосовані заходи кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Найчастіше учасники судового процесу, в тому числі і під час розгляду трудових спорів у суді, можуть притягатись до кримінальної відповідальності за втручання у процес вирішення судових справ, зокрема: за погрозу щодо судді, народного засідателя, за посягання на їхнє життя тощо. Так, відповідно до статті 376 Кримінального кодексу України [9], втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців. Крім того, учасників судового процесу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності у випадках: погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їхніх близьких родичів у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 377 КК); умисного знищення або пошкодження майна, що належить судді, народному засідателю чи присяжному або їхнім близьким родичам, у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 378); вбивства або замаху на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їхніх близьких родичів у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 379); завідомо неправдивого показання чи відмови від давання показань на вимогу суду тощо [9].

Наступним видом юридичної відповідальності, до якої можуть бути притягнені учасники судового процесу за порушення норм законодавства під час розгляду трудових спорів у суді, є адміністративна. Адміністративна відповідальність за скоєння правопорушення учасниками судового процесу під час розгляду трудових спорів

у суді в основному настає за неповагу до суду, що виявилася в злісному ухиленні від явки до суду свідка, позивача, відповідача чи в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженням головуєчого або в порушенні порядку під час судового засідання, а також за вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну неповагу до суду або встановлених у суді правил. Накладається адміністративне стягнення у вигляді арешту на строк до п'ятнадцяти діб або штрафу від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів [10].

Наступний вид юридичної відповідальності, якому необхідно приділити увагу, – дисциплінарна. Вона є одним із найм'якших видів юридичної відповідальності, який може застосовуватись до учасників судового процесу у разі вчинення ними правопорушень під час розгляду трудових спорів у суді. Варто зазначити, що до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, можуть бути застосовані такі заходи дисциплінарного характеру. Так, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуєчого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із зали судового засідання. У разі повторного вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни [6].

Таким чином, юридична відповідальність є одним із найважливіших елементів правового статусу учасників судового процесу під час розгляду трудових спорів у суді, адже саме за її допомогою можливо: по-перше, забезпечити дисципліну під час розгляду трудового спору у судовому порядку; по-друге, сприяти належному виконанню учасниками відповідних правовідносин своїх юридичних обов'язків.

Висновок

Отже, узагальнюючи весь наведений матеріал у даному науковому дослідженні, варто зазначити, що хоча розгляд трудових спорів і здійснюється за загальними правилами цивільного судочинства, однак учасники цього спору наділені особливим правовим статусом, що визначається специфічними правами та обов'язками, якими вони наділені відповідно до норм чинного законодавства України. Крім того, специфіка вирішення трудових спорів у судовому порядку вимагає створення трудового процесуального законодавства, у якому необхідно більш змістовно визначити правовий статус учасників такого спору.

Список використаних джерел:

1. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 416 с.
2. Дудник Л.М. Українське господарське право та господарське процесуальне право: курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Поліграфцентр «Геопринт», 2015. 569 с.
3. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 416 с.
4. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 333 с.
5. Ясинюк М.М. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. д. ю. н., доцента М. М. Ясинка]. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv> (дата звернення: 01.12.2019).
7. Українська радянська енциклопедія : в 12-ти т. / за ред. М. Бажана. 2-е вид. Київ : Гол. редакція УРЕ, 1974-1985.
8. Теорія держави та права / Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л., Пастухов В.П., Сумін В.О., Тихомиров О.Д.. Київ : Юрінформ, 1995. 189 с.
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv> (дата звернення: 01.12.2019).
10. Штефан М. Й. Цивільний процес. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 243 с.

In the article, on the basis of the analysis of scientific views of scientists and norms of the current legislation of Ukraine, the legal status of litigants during the consideration of labor disputes in court is investigated. The contents of the individual elements of the legal status of the plaintiff and the defendant are disclosed. It is justified that although the consideration of labor disputes is carried out in accordance with the general rules of civil procedure, however, the participants of this dispute are given a special legal status, which is determined by the specific rights and obligations that they are vested in accordance with the rules of the current legislation of Ukraine. The procedural rights and obligations of the parties involved in litigation during the consideration of labor disputes, stipulated in many provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine, and, depending on their content, are divided into: rights related to the independent resolution of the scope of protection their rights and interests; rights related to the use of remedies; the rights of the parties to the possibility of verifying the legality and validity of the judgment and the rights related to the enforcement of decisions. It is proved that subjective rights exist in accordance with legal obligations, and their violation entails legal liability. It is determined that the subjective rights of litigants during the consideration of labor disputes in court should be understood as a measure of possible behavior of participants in the relevant legal relationship, which provides for the possibility of committing certain procedural actions, which are determined by the current legislation of Ukraine. It is emphasized that legal liability is characterized by the following features: external character; applying only for committed or committed offenses; connection with state coercion in the form of punitive and legal measures; certainty in the rules of law. It has been concluded that legal responsibility is one of the most important elements of the legal status of litigants during the consideration of labor disputes in court, because it is with its help it is considered possible: first, to ensure discipline during litigation of labor disputes; second, to promote the proper performance of the legal relationship of the parties to their legal obligations.

Key words: status, legal status, litigation, labor dispute, subjective rights, legal obligations, legal responsibility.

